

Jeļena Alfejeva

APDROŠINĀŠANAS TIESĪBAS

Jeļena Alfejeva

Apdrošināšanas tiesības

Monogrāfija

Rīga 2017

UDK 347.764(474.3)
A1370

Dr.iur. Jeļena Alfejeva

APDROŠINĀŠANAS TIESĪBAS

Monogrāfija

Sērija "Tiesību zinātņu bibliotēka" Nr. 37

Recenzenti

Osvalds Joksts, *Dr.habil.iur., Latvija*

Viktoras Justickis, *Dr.hab. of Law, Lithuania*

ISBN 978-9934-543-11-1

© SIA "Biznesa augstskola *Turība*", 2017, 173 lpp.

© Alfejeva Jeļena, 2017

Izdevējs SIA "Biznesa augstskola *Turība*"

E-pasts: izdevnieciba@turiba.lv

Iespiests SIA "Drukātava"

Saturs

1. Apdrošināšana un tās vēsture	9
1.1. Apdrošināšanas attīstības vēsture.....	9
1.2. Apdrošināšana Latvijā	11
1.3. Apdrošināšanas būtība un jēdziens	13
1.4. Apdrošināšanas tiesību priekšmets, sistēma un avoti.....	16
1.5. Apdrošināšanas tiesiskais regulējums Eiropas Savienībā – vispārējs ieskaits.....	19
2. Apdrošināšanas līgumtiesības	26
2.1. Apdrošināšanas attiecību subjekti.....	26
2.2. Apdrošināšanas tiesību pamatjēdzieni	35
2.3. Apdrošināšanas līgums, tā noteikumi.....	38
2.4. Apdrošinājuma summa, kompensācijas princips apdrošināšanā	48
2.5. Īpašuma apdrošināšana.....	51
2.6. Saistību un zaudējumu apdrošināšana.....	53
2.7. Civiltiesiskās atbildības apdrošināšana	54
2.8. Personu apdrošināšana	60
2.9. Apdrošināšanas veidi.....	62
2.10. Apdrošināšanas gadījuma noformēšana	68
2.11. Subrogācija un regress	72
2.12. Noilgums apdrošināšanas attiecībās	78
3. Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātā apdrošināšana	85
3.1. Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas mērķis un būtība	85
3.2. Informācijas centrs, garantijas fonds un kompensācijas iestāde.....	90
3.3. Standartlīgums, robežlīgums un zaļā karte	94
3.4. Apdrošināšanas atlīdzības apmēra noteikšana	95
3.5. Apdrošināšanas gadījumu pieteikšana, regress	99
3.6. Atlaižu un piemaksu (<i>bonus-malus</i>) sistēma.....	102
4. Apdrošināšanas ekonomiskā būtība	107
4.1. Apdrošināšanas prēmijas noteikšanas principi	107
4.2. Apdrošināšanas rezerves.....	110
4.3. Apdrošinātāja maksātpēja, atbilstība, risku pārvaldība	111
4.4. Apdrošināšanas nozare noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas kontekstā.....	114

5. Apdrošināšanas uzraudzība.....	125
5.1. Apdrošināšanas uzraudzības mērķis un funkcijas.....	125
5.2. Apdrošināto aizsardzības fonds.....	127
5.3. Pasaules apdrošināšanas tirgus tendences.....	128
6. Kopapdrošināšana un pārapdrošināšana.....	132
6.1. Kopapdrošināšana, apdrošināšanas pulss.....	132
6.2. Pārapdrošināšanas jēdziens, pārapdrošinātāji.....	134
6.3. Proporcionāla un neproporcionāla pārapdrošināšana	136
6.4. Fakultatīvā un obligatora pārapdrošināšana.....	136
7. Apdrošināšanas kompānijas.....	140
7.1. Apdrošināšanas kompānijas struktūra	140
7.2. Apdrošināšanas kompānijas biznesa procesi	144
8. Apdrošināšanas starpnieki	147
8.1. Apdrošināšanas starpniecība	147
8.2. Apdrošināšanas starpnieku veidi.....	153
8.3. Prasības informācijas atklāšanai apdrošināšanas starpniecībā	158
References	170

Ievads

Attīstīts un stabils apdrošināšanas tirgus ir jebkuras veiksmīgas sociālas, ekonomiskas un tiesiskas sistēmas būtiska sastāvdaļa. Apdrošināšanas attiecības ir ne tikai finanšu attiecības, kas orientētas uz specifisku ekonomisku funkciju veikšanu, bet arī īpašas tiesiskas attiecības, kas ir svarīgas materiālo un nemateriālo labumu nodrošināšanā sabiedrības pārstāvjiem caur tiesību rādīšanu un to pareizu piemērošanu atbilstoši šo attiecību virsmērķiem.

Apdrošināšanas vēsture ir cieši saistīta ar ekonomikas un tiesību attīstības vēsturi, apdrošināšana radās kā atbalsts ražošanai un kļuva par ražošanas neatņemamu sastāvdaļu. Apdrošinātāji ne tikai nodrošina aizsardzību pret nākotnes notikumiem, kuri var radīt zaudējumus, bet arī novirza mājsaimniecību ietaupījumus uz finanšu tirgiem un reālo ekonomiku. Pašreizējos riskantos tirgus apstākļos apdrošināšana nodrošina ekonomikas nepārtrauktu funkcionēšanu, līdz ar to ir svarīgi pievērsties šīs nozares pētījumiem arī no tiesiskā aspekta, radot pareizu priekšstatu sabiedrībā par apdrošināšanas būtību, funkcijām un darbību.

Vērtējot apdrošināšanas lomu ekonomikā, nevajadzētu ignorēt to, ka apdrošināšanas pakalpojumu sniegšana tiek veikta uz komercdarījuma – apdrošināšanas līguma pamata, kas nosaka apdrošināšanas pakalpojumu būtību un raksturīgākās īpašības.

Apdrošināšanas komercdarbība ir īpašs un diezgan specifisks komercdarbības veids, kas izpaužas finanšu pakalpojumu sniegšanā. Patērētājs vai uzņēmējs nodod savu no kāda iepriekš neplānota, bet iespējama notikuma izrietošu negatīvo finansiālo seku risku apdrošinātājam, veicot par šo pakalpojumu samaksu, un gadījumā, ja šis notikums līgumā noteiktajā periodā iestājas, apdrošinātājs uzņemas novērst šā riska finansiālas sekas pilnīgi vai daļēji. Visi apdrošināšanas risku veidi var darboties tikai pie nosacījuma, ka apdrošinātājs naudu par pakalpojumiem saņem no vairākiem pakalpojumu pircējiem, veidojot fondu, bet izmaksā tikai dažiem (izņēmums ir uzkrājoša dzīvības apdrošināšana un ar to saistīti produkti, kas balstās uz investēšanas ienākuma pārdali).

Apdrošināšanas attiecību reglamentācija ir, pirmkārt, normatīvā regulējuma jautājums. Civiltiesiskais un komercietiskais apdrošināšanas attiecību normatīvais regulējums risina svarīgas sociālas funkcijas. Tieši šis apdrošināšanas attiecību aspekts Latvijā ir šā pētījuma objekts.

Pētījuma vispārējais mērķis ir veicināt un pilnveidot informācijas apkopošanu sabiedrībai par Latvijas apdrošināšanas tiesībām kā civiltiesību un komercietību sastāvdaļu. Minētais savukārt sekmētu izpratnes vienotību par apdrošināšanu, tādējādi nostiprinot un veicinot sabiedrības augstu uzticības līmeni Latvijas finanšu sistēmai kopumā.

Apdrošināšanas darbība neizbēgami saistīta ar dažāda veida juridisko jautājumu rašanos, kas izriet no tā, ka apdrošināšanas attiecības ir diezgan sarežģītas dažādu individuālo raksturīgu pašu dēļ, turklāt apdrošināšanā tiek pielietota īpaša terminoloģija, kurai ir nepieciešama skaidra interpretācija un pareiza izmantošana. Problēmas ir saistāmas arī ar to, ka apdrošināšanas attiecību dalībnieku – apdrošinātāja, apdrošinājuma ņēmēja, apdrošināta labuma guvēja un trešo personu pienākumu loks ir apjomīgs un izriet gan no apdrošināšanas līguma, gan no valsts izdotiem normatīvajiem aktiem. Situāciju sarežģī vienotas pieejas trūkums saistībā ar pierādījumiem par apdrošināšanas gadījuma iestāšanos, kas notiek uz nevienveidīgas tiesu prakses fona.

Praksē nākas saskarties ar to, ka tiesas, izskatot strīdus par apdrošināšanas atlīdzības izmaksu, spriedumos nevis vērtē līguma noteikumus un pierādījumus par apdrošināšanas gadījuma iestāšanos, bet vienkārši mēģina aizstāvēt līguma vājāko pusi – klientu, aprobežojoties ar konstatāciju par to, ka, ja apdrošinātājs ir noslēdzis apdrošināšanas līgumu, apdrošināšanas atlīdzība ir jāizmaksā. Turklāt jau ilgstoši netiek pārvarēta nepareiza izpratne par to, ka civiltiesiskajai atbildībai par deliktu un civiltiesiskās atbildības apdrošināšanai ir kardināli atšķirīgi pamati un subjektu raksturojums, kas visticamāk saistīts ar to, ka civiltiesiskās atbildības apdrošināšana ir ieviesta un nostiprināta Latvijas tiesībās, balstoties uz Eiropas tiesībās paredzēto par obligāto apdrošināšanu, ātrāk nekā ir nostiprinājusies un stabilizējusies izpratne par civiltiesisko atbildību par deliktu.

Arī apdrošinātāji brīžiem aizraujas ar apdrošināto risku minimizāciju (izslēgšanu) apdrošināšanas līgumā, padarot apdrošināšanas pakalpojumu par nelietderīgu un klienta izpratnei neatbilstošu.

Kopumā situācija Latvijā rāda, ka izpratne par apdrošināšanu un apdrošināšanas attiecībām Latvijā nopietni ir jāpilnveido. Tam par pamatu var izmantot labi attīstītus apdrošināšanas tiesību institūtus Rietumeiropas valstīs, kā arī pasaules zinātnieku pētījumus par apdrošināšanu un tās atsevišķiem aspektiem.

Šis grāmatas mērķis ir atklāt apdrošināšanas būtību un visus tās civiltiesiskos institūtus Latvijas tiesībās un novērtēt to kontekstā ar esošo ekonomisko situāciju.

Pētījuma teorētiskā bāze ir Latvijas un pasaules zinātnieku darbi saistībā ar apdrošināšanu.

Pētījuma normatīvā bāze ir Latvijas likumi: likums *Par apdrošināšanas līgumu*¹, *Apdrošināšanas sabiedrību un to uzraudzības likums*², *Apdrošināšanas un pārapirošināšanas likums*³, *Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likums*⁴, *Civillikums*⁵, citi normatīvie akti, kā arī to projekti.

Pētījuma empīriskais pamats ir Latvijas tiesu spriedumi, nepublicēti Latvijā strādājošo apdrošinātāju un Latvijas Transportlīdzekļu apdrošinātāju biroja materiāli, zinātniskās publikācijās aprakstītais saistībā ar apdrošināšanu, autore personīgā pieredze darbā ar apdrošinātājiem. Pētījumā tiek izmantoti statistikas dati no dažādiem avotiem.

¹ Likums Par apdrošināšanas līgumu, *Latvijas Vēstnesis*, 188/189 (1249/1250), 30.06.1998.; *Ziņotājs*, 15, 04.08.1998.

² Apdrošināšanas sabiedrību un to uzraudzības likums, *Latvijas Vēstnesis*, 188/189 (1249/1250), 30.06.1998.; *Ziņotājs*, 15, 04.08.1998.

³ Apdrošināšanas un pārapirošināšanas likums, *Latvijas Vēstnesis*, 124 (5442), OP numurs: 2015/124.1.

⁴ Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likums, *Latvijas Vēstnesis*, 65 (3013), 27.04.2004.; *Ziņotājs*, 10, 29.04.2004.

⁵ Likums Civillikums, *Valdības Vēstnesis*, 41, 20.02.1937.

Pētījumā tika izmantotas atziņas no autores 2012. gadā aizstāvētā promocijas darba “Apdrošināšanas krāpšanas krimināltiesiskie un kriminoloģiskie aspekti”.

Lai nosegtu plašu problēmu diapazonu atbilstoši nospraustiem mērķiem, tiek izmantots vispārātzītu metodoloģiju kopums. Pētījuma otrreizējie avoti tiek izmantoti, lai nodrošinātu tirgus un sabiedrisko fonu, perspektīvas un tendences kopā ar pirmreizējo pētījumu attiecībā uz kvantitatīvu un kvalitatīvu dabu.

Darba izstrādē tiek izmantotas vispārzinātniskās, kā arī speciālās juridiskās izziņas metodes: analīzes un sintēzes metode, zinātniskās indukcijas un dedukcijas metodes, salīdzinošā metode, kā arī vēsturiskā un socioloģiskā metode.

Interpretējot tiesību normas, lai noteiktu to jēgu, piemērošanas īpatnības un noformulētu priekšlikumus normatīvā regulējuma uzlabošanai, izmantotas tiesību normu analīzes metodes – gramatiska, sistēmiska, teleoloģiska un vēsturiska metode.

Pētījuma gaitā gūtās atziņas var izmantot sabiedrības un tās juridisko pārstāvju izglītošanas procesā, gan izstrādājot mācību programmas un studiju līdzekļus, gan arī studentu zinātniski praktiskajā darbā.

1. APDROŠINĀŠANA UN TĀS VĒSTURE

1.1. Apdrošināšanas attīstības vēsture

Tiek uzskatīts, ka apdrošināšana aizsākās kopā ar privātīpašuma rašanos. Dažādi riski – viesuļvētras, plūdi, ugunsgrēki, laupītāji un citas briesmas sagādāja raizes un radīja zaudējumus vairākiem īpašniekiem. Veicot novērojumus, īpašnieki konstatēja, ka zaudējumi pārsvarā rodas saistībā ar nejauša rakstura ārkārtējiem notikumiem un starp īpašniekiem sadalās nevienmērīgi, savukārt drošības garantijās ieinteresēto īpašnieku skaits ir lielāks nekā cietušo skaits.

No tā radās ideja par zaudējumu atlīdzināšanu, to sadalot ieinteresēto īpašnieku starpā. Kopš tā laika apdrošināšanas jēga – solidāra radušos zaudējumu atlīdzināšana – nav mainījies. Apdrošināšana ir universāls instruments, kas ekonomiski aizsargā īpašumus un nodrošina finansiālo stabilitāti.

Primitīvāka zaudējumu sadalīšanas forma bija naturālā apdrošināšana. Izmantojot graudu krājumus, lopbarības un citus viendabīgus un viegli dalāmus produktus, ko veidoja katra ieguldījums natūrā, tika sniegta materiālā palīdzība tām saimniecībām, kuras cieta negadījumos. Ar laiku šāda apdrošināšana ar ieguldījumiem natūrā, attīstoties naudas attiecībām, tika aizvietota ar naudas uzkrājumiem.

Pārdalīšanas attiecības, kas raksturo apdrošināšanu, ir, no vienas puses, saistītas ar apdrošināšanas fonda izveidošanu no iepriekš fiksētām apdrošināšanas iemaksām, no otras puses, – ar iepriekš noteikto dalībnieku zaudējumu atlīdzināšanu no šā fonda. Ņemot vērā, ka šīs pārdalīšanas attiecības ir saistītas ar naudas apgrozību, apdrošināšanas ekonomiskā kategorija ir finanšu kategorijas sastāvdaļa. Finanšu attiecības apdrošināšanā ir specifiskas, jo balstās uz varbūtības raksturu. Negadījuma iestāšanās varbūtība, kā arī iespējamā zaudējuma lielums

vienā negadījumā tiek ņemts par pamatu fonda lieluma noteikšanai, kā arī attiecīgi viena dalībnieka apdrošināšanas iemaksas apmēra aprēķinam.

Literatūrā tiek minēts, ka viena no apdrošināšanas idejas dzimšanas vietām ir Romas impērija. Romas impērijas laikā tika radītas kolēģijas, kuru viens no izveidošanas mērķiem bija savstarpējās palīdzības sniegšana, kas pēc savas būtības pildīja bērū kases funkciju. Kolēģijas biedru nāves gadījumā mantiniekiem tika izmaksāts apbedīšanas pabalsts, kā arī materiāls pabalsts aizgājēju ģimenei. Lai iestātos kolēģijā, bija jāmaksā iestāšanās maksa, vēlāk – periodiskas iemaksas. Šādu savstarpējās palīdzības ideju pārņēma arī citas tautas un valstis.

Senās Babilonas valdnieka Hammurabi likumu apkopojumā, kas datēts ar 1772. gadu p.m.ē., ir iekļauts noteikums, kas paredz vienošanos starp tirdzniecības karavānas dalībniekiem par to, ka iespējamie zaudējumi uzbrukuma, zādzības vai dabas stihijas gadījumā tiks segti no visām pusēm vienlīdzīgi. Hammurabi likumi ir viens no senākajiem atšifrētajiem garajiem rakstiem pasaulē – tas sastāv no 282 likuma pantiem, kas sākotnēji tika iekalti akmens stabā ķīļrakstā un tika sastādīti pēc “tali-ona” principa (“aci pret aci, zobu pret zobu”)⁶.

Strauji apdrošināšanas attīstības tempi bija vērojami XIV–XV gs., kad sākās eiropiešu ceļojumi uz Āziju un Amerikas kontinentu. Par iemeslu tam bija apstākļi, ka pastāvēja diezgan liela varbūtība, ka kāds no flotes kuģiem varētu neatgriezties no garā un bīstamā ceļojuma. Cilvēki baidījās, ka neliela kuģu flote, dzenoties pēc eksotisko zemju bagātībām un suvenīriem, dabas stihijas vai kāda cita iemesla dēļ varētu zaudēt kādu kuģi. Līdz ar to cilvēkiem šķita saprātīgāk kopīgi uzņemties iespējamo risku, lai daži no līdzekļu ieguldītājiem kuģa bojāejas gadījumā nepaliktu pilnīgi bez iztikas līdzekļiem.

XVIII gs. sākumā pastāvēja jau trīs apdrošināšanas veidi: lopu bojāejas apdrošināšana, ugunsnelaimes apdrošināšana un jūras apdrošināšana. Uzņemties risku varēja divējādi:

- 1) izmantojot savstarpējās apdrošināšanas pamatprincipus, tas ir, kad vairāki līdzekļu ieguldītāji apvienojas vienotā

⁶ *Pasaules vēstures atlants*. 1. daļa. 29. lpp.